
*800 година аутокефалности
Српске цркве (1219-2019):
црква, политика и уметност
у Византији и суседним земљама*

*800 years since the
Autocephaly of the Serbian Church
(1219-2019):
Church, Politics and Art in
Byzantium and neighboring countries*

Поверена ми је велика част да отворим научни скуп „Ниш и Византија“, који ево већ осамнаести пут окупља посленике науке и културе око византолошких тема. Две године након што је обележена осамстота годишњица установљења српског краљевства, овогодишњи скуп посвећујемо још једном непроцењиво значајном јубилеју – осамстотој годишњици аутокефалности Српске цркве. Стицањем самосталности Српске архиепископије практично је био заокружен процес државотворности, а средњовековна Србија је потврђена као равноправна европска држава са свим својим политичким и симболичким особеностима. Недуго потом, завршен је и први зборник црквеног и грађанског права, Крмчија – Номоканон светог Саве, те Србија постаје и званично правна држава. Савин „Чин обновљења свете истините вере православне“ у седишту архиепископије Жичи 1221. године учврстио је српској цркви правоверје, утврдивши ограду од јеретичких учења.

I have been entrusted with the great honour in opening the scientific symposium “Niš and Byzantium”, which gathers, for the eighteenth time, scientific and cultural workers to discuss Byzantine topics. Two years after the celebration of eight hundred years since the founding of the Serbian Kingdom, this year’s symposium is dedicated to another immensely important jubilee – eight hundred years of the autocephaly of the Serbian Church. Once the Serbian Archbishopric gained independence, the process of state-making was practically finished, and medieval Serbia confirmed as an equal among European countries, with all its political and symbolic traits. Not long after that, the first collection of ecclesiastical laws and a civil rights code *Krmčija* – the *Nomocanon* of Saint Sava had been completed, with Serbia thus officially becoming a state of law as well. Sava’s “act of restoring the holy true orthodox faith” at the seat of the Archbishopric in Žiža in 1221 established the true religion of the Serbian church, thus forming a protective wall against heretic teachings.

У новоустановљеној црквеној организацији нарочита пажња била је посвећена развоју монаштва светогорског типа, које је повезивало пустињачке – анахоретске и заједничке – киновијске подвиге у складно садејство. Уз улогу духовних заједница и привредних честица, манастири постају средишта културе и образовања у средњовековној Србији. Излазак на европску сцену у сложеном политичком тренутку за све тадашње актере на ширем балканском простору и у Медитерану – Никејско царство, Епирску деспотовину, Латинско царство, Угарску краљевину, Бугарску државу, укључујући и Охридску архиепископију – донело је Србији, поред свега другог, космополитску културу и уметност која узоре и инспирацију из неколико извора прилагођава сопственом значењу и естетици. О томе речито сведоче архитектура и уметност седишта српских епископија под мајком свих цркава – Жичом.

Обележавање јубилеја представља важан аспект сваког скупа „Ниш и Византија“. Али не и једини. Сусрет научника који се сваке године окупљају да би размотрили различита питања из прошлости Византије и Србије има нарочито значење управо због места на којем се одиграва – града Ниша, славног баштиника те динамичне прошлости. Подсећања ради, претеча савременог Ниша – римски Наис заснован је у I веку наше ере. Међутим, његова славна античка прошлост највећим делом везује се за раздобље тетрархије и снажну личност Константина Великог, једног од четири владара Римског

In this newly established church organization, special attention was dedicated to the development of monastic orders in a system characteristic of Mount Athos, which brought the desert – anachoretic and communal – cenobitic asceticism into a harmonious coexistence. Along with their role of spiritual communities and economic units, monasteries became cultural and educational centres of medieval Serbia. Joining the European scene at a complex political moment for all the participants of the wider area of the Balkans and the Mediterranean of the time – Empire of Nicaea, Despotate of Epirus, Latin Empire, Hungarian Kingdom, Bulgarian state, the Episcopacy of Ohrid included – brought, among other things, a cosmopolitan culture and art to Serbia which adapted the models and inspirations coming from several sources to its own meaning and aesthetics. This is abundantly evident from the architecture and art of the centre of Serbian episcopacies under the *mother of all churches* – Žiča.

The celebration of jubilees represents an important aspect of every “Niš and Byzantium” symposium. But not the only one. These meetings of scientists, who gather every year to discuss different topics from the Byzantine and Serbian past, have a special importance precisely because of the place where they unfold – the city of Niš, the famous heir of that dynamic past. Let us remember, the precursor of modern Niš – Roman *Naissus* was founded in the 1st century AD. Its glorious Antique past, however, is mostly linked to the period of Tetrarchy and the powerful personality of Constantine the Great, one of the four rulers of the Roman Empire at the time, who was born in

царства, рођеног у том граду. За Византију је Ниш био веома важно војно упориште, трговачко и црквено средиште на путу кроз Моравско–вардарску долину, када велики жупан Стефан Немања „... приложи земљи отачества својега област нишевску... и светога и великог мученика Пантелејмона у граду Нишу, и којему и храм сазида ту...“. Ту се Немања састао са царевима Манујлом Комнином и Фридрихом Барбаросом користећи повољне прилике за осамостаљење од византијске власти.

Резултати досадашњих археолошких истраживања на подручју Ниша тек делимично одражавају значај његове прошлости. Остаци античког града и насеља из рановизантијског раздобља и средњег века на простору Нишке тврђаве, базилика са криптом у Јагодин мали, грађевина са октогоном у Градском пољу, касноантички административно–резиденцијални комплекс на Медијани, некрополе на Гласији и око Цркве Светог Пантелејмона – само су нека од познатијих археолошких налазишта у ареалу града. Са поносом и задовољством констатујем да кућа из које долазим – Археолошки институт – активно учествује у истраживањима Ниша већ пуних 65 година, у сарадњи са градским институцијама културе и градском администрацијом.

Заједничким напорима истрајно откривамо слојевиту прошлост Ниша, тај неисцрпан извор сазнања о појавама које су обележиле трајање града у периоду дугом више од два миленијума. Међутим, тек нам предстоји дефинисање римског утврђења, средњовековне и турске тврђаве, као и њихових унутрашњих структура.

this city. Niš was a very important military stronghold for Byzantium, a commercial and ecclesiastical centre on the road passing through the valley of the Morava and the Vardar, when the Grand Župan Stefan Nemanja [...] added to the lands of his fathers the area of Niš [...] and the Saint and Grand martyr Pantaleon in the city of Niš, in which he built him a temple [...] This was where Nemanja met with Emperors Manuel Komnenos and Friedrich Barbarossa, using the opportune circumstances to gain independence from the Byzantine rule.

The results of archaeological researches performed in the area of Niš so far reflect the importance of its past only partially. Remains of the Antique city and settlements from the Early Byzantine period and the Middle Ages in the area of the fortress of Niš, the basilica with a crypt in Jagodin Mala, the octagonal building from Gradsko Polje, the Late Antiquity administrative-residential complex in *Mediana*, the necropoles in Glasija and around the Church of Saint Pantaleon – represent merely some of the more famous archaeological sites from the areal of the city. I can say, with pride and pleasure, that the institution that I come from – the Institute of Archaeology – has been actively participating in researches of Niš for a period of full 65 years already, in collaboration with cultural institutions of the city and city administration.

Through joint efforts, we persistently keep uncovering the multi-layered past of Niš, that inexhaustible source of information on occurrences which marked the duration of the city in a period which is over two millennia long. We have yet, however, to define the Roman fortification, medi-

Нарочито су значајна питања у вези са изгледом града током раног средњег века и касније, у време византијско-српских прожимања. Судићи према до сада прикупљеним подацима, Ниш представља једно од ретких урбаних средишта на византијском централном Балкану током XI–XII века, што му даје изузетан истраживачки потенцијал. Успех досадашњих скупова „Ниш и Византија“ улива наду у стварање позитивне атмосфере око истраживања (не само) византијског Ниша.

Истрајношћу, неисцрпном енергијом и преданим радом организатора, скуп „Ниш и Византија“ се из године у годину развија, постаје тематски разноврснији, али и даље препознатљив. Томе свакако доприноси и редовно излагање истоименог зборника. Верујем да ће и скуп који управо почиње, осамнаести по реду, следити идеју водилу његових оснивача и организатора, да расветљавање византијске прошлости Ниша на својеврстан начин доприноси бољем разумевању византијског утицаја на живот у средњовековној Србији и Европи.

eval and Turkish fort, as well as their interior structures. Especially important questions still remain regarding the appearance of the city in the Early Middle Ages and onwards, during the time of Byzantine-Serbian intertwinings. Judging by the information gathered so far, Niš represented one of the rare urban centres of the Byzantine Central Balkans during the 11th-12th century, which gives it an exceptional research potential. The success of “Niš and Byzantium” symposia held so far gives us hope for the creation of a positive atmosphere around the researches of (but not limited to) the Byzantine Niš.

Through the perseverance, limitless energy and dedicated work of the organizers, the symposium “Niš and Byzantium” continues to develop year after year, becoming more diverse in topics it covers, but remaining recognizable. This is certainly supported by the regular publications of collections of papers bearing the same title. I believe that the conference which is about to begin, the eighteenth one, will follow the guiding principles of its founders and organizers – that shedding light on the Byzantine past of Niš contributes in a manner to a better comprehension of the Byzantine influence on life in medieval Serbia and Europe.

*др Весна Бикић,
научни саветник Археолошког
института Београд,
(Говор са свечаног отварања
симпозијума „Ниш и Византија
XVIII“)*

*dr Vesna Bikić, Principal
Research Fellow,
Institute of Archaeology,
Belgrade
(Speech from the opening ceremony
symposium
„Niš and Byzantium XIII“)*